

UN TEXT INÈDIT DE FERRAN SOLDEVILA SOBRE FERRAN DE SAGARRA I LA SIGIL·LOGRAFIA CATALANA MEDIEVAL (1954)

XAVIER BARRAL I ALTET¹
Institut d'Estudis Catalans

Lliurat el 10 de febrer de 2022. Acceptat el 4 de maig de 2022.

RESUM

Entre el 1916 i el 1932, Ferran de Sagarra i de Siscar (1853-1939), membre de l'Institut d'Estudis Catalans, va publicar cinc volums d'una obra fonamental de la historiografia catalana del primer terç del segle xx: *Sigil·lografia catalana. Inventari, descripció i estudi dels segells de Catalunya*. L'arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans conserva un text inèdit de l'historiador Ferran Soldevila sobre Ferran de Sagarra que ajuda a contextualitzar la monumental obra de Sagarra i que aquí es publica en versió íntegra.

PARAULES CLAU

Ferran de Sagarra, Ferran Soldevila, sigil·lografia, edat mitjana, Institut d'Estudis Catalans, Josep Puig i Cadafalch, erudició, medievalisme.

1. xbarral@iec.cat

An unpublished text by Ferran Soldevila about Ferran de Sagarra and medieval Catalan sigillography (1954)

ABSTRACT

Between 1916 and 1932, Ferran de Sagarra i de Siscar (1853-1939), member of the Institut d'Estudis Catalans, published the five volumes of a fundamental work of the Catalan historiography of the first third of the xxth Century: *Sigil·lografia catalana. Inventari, descripció estudi dels segells de Catalunya*. The Archives of the Institut d'Estudis Catalans preserves an unpublished text by the famous historian Ferran Soldevila about Ferran de Sagarra that helps us to contextualize the monumental work of Ferran de Sagarra in his time. The text is here published in an integral version.

KEYWORDS

Ferran de Sagarra, Ferran Soldevila, Seals, Middle Ages, Institut d'Estudis Catalans, Josep Puig i Cadafalch, Erudition, Medievalism.

Durant el primer terç del segle xx es va materialitzar el resultat de les recerques iniciades al final del segle xix destinades a dotar Catalunya d'instruments bàsics d'estudi, inventaris, catàlegs i primeres propostes de síntesis modernes sobre l'edat mitjana, que altres països ja posseïen i de les quals Catalunya sentia la mancança per a poder progressar en el coneixement. Alguns personatges de gran envergadura cultural van decidir d'emprendre individualment aquesta tasca a fi de construir el futur del país mitjançant la recerca del passat. Mancats dels instruments més bàsics, aquests personatges havien d'utilitzar el que s'havia publicat fora i s'emmirallaven en les grans publicacions que cercaven els orígens medievals de cada país a través dels vestigis de l'edat mitjana. Era una recerca que havien de fer de primera mà i que passava per l'elaboració de corpus, catàlegs i recopilacions, destinats a la redacció d'una síntesi. Una tasca molt pionera i difícil que Puig i Cadafalch recordava el 1909 d'aquesta manera: «No sap ningú dels qui escriuen en els grans centres europeus, el que és el treball d'investigació científica en els llocs apartats, amb biblioteques velles, sense l'usual utilitatge; sovint, com en l'edat mitjana, els estudiosos desterrats havent de peregrinar i passar les fronteres per a llegir el llibre vulgar. Podríem dir com tal llibre

usual ha vingut per primera vegada a Barcelona, i com no posseïm encara un mapa geogràfic, ni un catàleg monumental, ni cap dels corpus de coses amb què l'esforç oficial ajuda en altres terres aquests estudis».²

Entre el 1916 i el 1932, Ferran de Sagarra i de Siscar (1853-1939) —membre de l'Institut d'Estudis Catalans (Secció Històrico-arqueològica) des de 1920 i de qui Eva Serra va publicar una excel·lent semblança biogràfica el 2005—³ veié editats els cinc volums d'una obra fonamental de la historiografia catalana del primer terç del segle xx: la *Sigil·lografia catalana. Inventari, descripció i estudi dels segells de Catalunya*. L'obra havia estat premiada en el concurs Martorell de 1912 i es publicà per acord de l'Ajuntament de Barcelona el 1914. Van ser, finalment, cinc volums de gran format, amb un nombre important d'il·lustracions, catàleg dels segells i apèndixs de documents. Per a la realització d'aquesta obra, Ferran de Sagarra va treballar, des dels darrers decennis del segle xix, en un gran nombre d'arxius, biblioteques, museus i col·leccions particulars. Una feina de primera mà, semblant a la que Josep Puig i Cadafalch, amb l'ajuda d'Antoni de Falguera i de Josep Goday, va fer per als monuments del passat medieval de Catalunya.⁴ Com Puig, Sagarra es va haver d'endinsar en els estudis forans, va crear una metodologia pròpia i va fer-se el seu catàleg a fi de poder produir-ne una síntesi, alhora que també lliurava als investigadors tota la informació que li havia servit de base per al seu estudi.⁵

El 1901, Ferran de Sagarra escrivia:

Al ver los Trabajos realizados en el extranjero, referentes a la Sigilografía, y al considerar el interés que demuestran los historiadores y arqueólogos de las naciones europeas de mayor cultura, pidiendo datos y noticias

2. Josep PUIG I CADAFALCH; ANTONI DE FALGUERA i Josep GODAY I CASALS (1909), *L'arquitectura romànica a Catalunya*, vol. I, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, pròleg.

3. Eva SERRA (2005). *Ferran de Sagarra i de Siscar: semblança biogràfica: conferència pronunciada davant el ple el dia 21 d'octubre de 2004*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.

4. Xavier BARRAL I ALTET (2001), «Pròleg. Una fita historiogràfica de la cultura catalana», a PUIG I CADAFALCH, Josep; FALGUERA, Antoni de, i GODAY I CASALS, Josep, *L'arquitectura romànica a Catalunya*, 4 vol., Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, vol. I, p. 5-39. Sobre la contribució de Goday, vegeu Xavier BARRAL I ALTET (2008), «Goday. L'arquitecte i l'art medieval de Catalunya» a CUBELLES, Albert; CUIXART GODAY, Marc, *Josep Goday Casals. Arquitectura escolar a Barcelona de la Mancomunitat a la República*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, p. 51-57.

5. De l'estat embrionari, per no dir quasi nul, de l'estudi de la sigil·lografia a Catalunya arran del canvi de segle en dona constància Antonio ELÍAS DE MOLINS (1902), *Bibliografía histórica de Cataluña. Preliminares*, Madrid, Librería de Victoriano Suárez, p. 64-67.

respecto a nuestros sellos, duélenos en el alma que semejantes estudios se hallen en España en tal estado de obscuridad y atraso. Recordamos en este momento que, en una de sus cartas, se nos lamentaba Mr. De Barthélemy⁶ de que en París no poseen obras de Sigilografía Española, y pensábamos nosotros, nada de particular tiene que no las posean, cuando tampoco las tenemos aquí, porque, para vergüenza nuestra, no se han publicado todavía.

En este concepto, cábenos la satisfacción de que sea Cataluña, la primera y única región de España, que hoy posee, aun cuando inédita, una Sigilografía muy nutrida en ejemplares rarísimos y que se eleva ya a la respetable cifra de cerca tres mil tipos distintos, como resultado de los estudios e investigaciones, que por espacio de treinta años, hemos venido practicando en los archivos, donde todavía se conservan esos monumentos, tan útiles e interesantes para el progreso de las ciencias históricas.⁷

Elaborar corpus i catàlegs del patrimoni en diversos sectors era el primer pas per començar a normalitzar el país en els camps de les ciències humanes, que és el que ens concerneix aquí. Era la feina de base indispensable per a dotar els investigadors dels materials necessaris per a desenvolupar síntesis. Per això calien personalitats capaces de fer aquest treball de terreny, amb erudició, passió i consciència de la necessitat de lliurar als altres llistes, catàlegs i reculls de tota mena. La fundació de l'Institut d'Estudis Catalans va significar un aixopluc per a aquells que ja treballaven i un impuls per a desenvolupar els sectors que encara no s'havien despertat.⁸ Abans, però, personalitats com la de Ferran de Sagarra ja s'ho havien proposat a nivell individual. Sagarra fou dels més primerencs en un sector molt especialitzat en el qual es va haver de formar tot sol. I quan va

6. Anatole de Barthélemy (1821-1904) va ser un eminent arqueòleg i numismàtic francès, format a l'École nationale des chartes, considerat el pare d'aquesta disciplina. Vegeu Antoine THOMAS (1907), «Notice sur la vie et les travaux de M. Anatole de Barthélemy», a *Comptes rendus des séances - Académie des inscriptions et belles-lettres*, París, Klincksieck, p. 497-507; Maurice PROU (1904), «L'œuvre numismatique d'Anatole de Barthélemy», *Revue numismatique*, p. 438-459.

7. Fernando DE SAGARRA Y DE SISCAR (1901), «Importancia de la Sigilografía como ciencia auxiliar de la Historia», a *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 8, p. 177-194; per al pas citat, p. 18.

8. Albert BALCELLS; Enric PUJOL (2008), *Història de l'Institut d'Estudis Catalans, I, 1907-1942*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Memòries de la Secció Històrico-arqueològica, LVII, p. 13-62.

publicar el primer volum de la seva monumental obra, així ho recordava: «Nosstra afició a l'Arqueologia i als treballs d'investigació històrica, feu que a l'examinar en els Arxius bon nombre de pergamins, paréssim esment en els segells que hi penjaven i al considerar la importància que per a les ciències històriques i arqueològiques tenien, tot seguit concebérem el projecte d'emprendre l'estudi dels pertanyents a Catalunya, estudi que hem practicat durant una llarga sèrie d'anys. Per portar a terme aquesta obra, emprenguérem la tasca de practicar investigacions històrico-arqueològiques en tots els Arxius on creiem que hi podia haver documentació catalana, i per consegüent, segells de la nostra terra. Així ho hem fet, com es pot veure en la llista que publiquem més endavant».⁹

Abans que es publicués el primer volum de *L'arquitectura romànica a Catalunya*, Josep Pijoan i Soteras (1879-1963), que era secretari de l'Institut i membre de la Junta de Museus,¹⁰ va impulsar l'estudi sistemàtic de les pintures murals romàniques catalanes, de les quals l'Institut d'Estudis Catalans va publicar els quatre primers fascicles entre el 1907 i el 1921. Els fascicles constaven de dues parts, un text monogràfic sobre l'edifici que precedia l'estudi de les pintures de cada església i les làmines en color que reproduïen les còpies fetes a escala o a mida del natural.¹¹ Era una metodologia molt semblant a la utilitzada per Ferran de Sagarra amb uns monuments, els segells, de mida infinitament inferior.

Quan Josep Puig i Cadafalch (1867-1956) publicà els anys 1909-1918, amb Antoni Falguera i Josep Goday, la seva *Arquitectura romànica a Catalunya*, premi Martorell el 1907, com un pilar de la historiografia catalana pel que fa a l'arquitectura medieval,¹² altres grans empreses individuals anaven endavant

9. Ferran de Sagarra y de Siscar (1916), *Sigil·lografia catalana. Inventari, descripció i estudi dels segells de Catalunya*, vol. 1, p. xix.

10. Xavier Barral i Altet (1999), *Josep Pijoan. Del salvament del patrimoni artístic català a la història general de l'art. Conferència pronunciada davant el Ple el 24 de febrer de 1997*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.

11. Milagros Guardia; Jordi Camps i Immaculada Lorés (1993), *La descoberta de la pintura mural romànica catalana. La col·lecció de reproduccions del MNAC*, Barcelona, Museu Nacional d'Art de Catalunya, Electa; Xavier Barral i Altet, «Un episodi retrobat de la descoberta de les pintures murals romàniques catalanes», estudi introductori a l'edició de Pijoan, Josep; Puig i Cadafalch, Josep (2001), *Les pintures murals catalanes, Fascicle V*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, p. 77-83.

12. Xavier Barral i Altet [cur.] (2003), *J. Puig i Cadafalch. Escrits d'arquitectura, art i política*, selecció, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LXII.

en el camp de les ciències històriques.¹³ Joaquim Botet i Sisó (1846-1917) ho feia per a la numismàtica catalana, entre 1908 i 1911, després d'haver obtingut el premi Martorell el 1907.¹⁴ Com Sagarra o Puig, Botet era encara un home del segle XIX o millor dit, un home que havia iniciat les seves recerques en ple segle XIX, bé que en el camp de les monedes hi havia hagut a Catalunya algun precedent a Botet,¹⁵ cosa que no havia existit per als segells.

Cal recordar també el nom d'Antoni Rubió i Lluch (1856-1937), per esmentar només alguns dels personatges més propers a les nostres disciplines. Els *Documents per l'història de la cultura catalana Mig-aval* van ser publicats per l'Institut d'Estudis Catalans en dos volums entre el 1908 i el 1921¹⁶. En el pròleg del primer volum, Rubió explicava:

La bibliografia y l'investigació documental són, indubtablement, els dos grans instruments d'estudi que més han d'ajudar a construir un dia d'una manera definitiva l'història de la nostra literatura. La primera s'ha d'encarregar de fer l'inventari total y complet dels manuscrits, incunables y impresos de tota mena escampats per les principals biblioteques d'Espanya y d'Europa; a la segona li està reservada la tasca del despullament constant y metòdic de tots els dipòsits diplomàtics, y preferentment de l'Arxiu de la Corona d'Aragó y dels demés antics reialmes que la constituïren. [...] Aquesta convicció fou la que m'inspirà, ja fa molt temps, el desig d'arreplegar y publicar d'una vegada'l major nombre possible de documents de l'Arxiu reyal d'aquesta ciutat que, d'una manera o altra, poguessin interessar les nostres lletres y en general el nostre desenrotllament intel·lectual y artístic, fugint de l'ús corrent de donar-los a conèixer isolats, a tall de descobridor afortunat y impacient, sense relació ni enllaç de cap mena ab

13. Albert BALCELLS [cur.] (2003), *Puig i Cadafalch i la Catalunya contemporània*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Jornades científiques, 13.

14. Joaquim BOTET I SISÓ, *Les monedes catalanes*, tres volums, 1908-1911.

15. Miquel CRUSAFONT I SABATER [cur.] (1997), «Vida i obra de J. Botet i Sisó», a *Obra numismàtica esparsa i inèdita de Joaquim Botet i Sisó*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, p. 7-67.

16. Albert BALCELLS (2000), «Antoni Rubió i Lluch, historiador i primer president de l'Institut d'Estudis Catalans», a RUBIÓ I LLUCH, Antoni, *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*, vol. I, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, p. 5-42 (reprès en el fascicle Semblances biogràfiques de l'IEC, XLVIII, 2008).

els demés fets literaris. Els documents *inèdits* presentats de tal forma tornen a quedar *inèdits* en les planes de la mateixa revista ont hagin vist la llum.¹⁷

Ferran de Sagarra és, per a la sigil·lografia catalana, l'equivalent d'aquests «monstres acadèmics», si se'm permet l'expressió. El mateix Ferran de Sagarra en el pròleg a la seva monumental *Sigil·lografia catalana* explica la decisió d'elaborar un d'aquests corpus:

Nostra afició a l'Arqueologia i als treballs d'investigació històrica, feu que a l'examinar en els Arxius bon nombre de pergamins, paréssim esment en els segells que hi penjaven i al considerar la importància que per a les ciències històriques i arqueològiques tenien, tot seguit concebérem el projecte d'emprendre l'estudi dels pertanyents a Catalunya, estudi que hem practicat durant una llarga sèrie d'anys. Per portar a terme aquesta obra, emprenguérem la tasca de practicar investigacions històrico-arqueològiques en tots els Arxius on creiem que hi podia haver documentació catalana, i per consegüent, segells de la nostra terra.

Els arxius de l'Institut d'Estudis Catalans donen fe de l'atenció i de l'interès amb què la Secció Històrico-arqueològica seguia l'elaboració de l'obra de Ferran de Sagarra, considerada per Josep Puig i Cadafalch a la sessió del 10 de febrer de 1928 com «un capítol més de la gran història del passat de Catalunya».¹⁸ Sagarra va poder finalitzar la monumental publicació gràcies a l'ajuda de Rafael Patxot.

Ferran de Sagarra va morir a l'exili el 1939. Poc després, el març de l'any 1940, des del seu exili a París Ferran Soldevila (1894-1971) va dedicar un text d'homenatge a Ferran de Sagarra que es va publicar a la revista *Catalunya* de Buenos Aires. En ell recordava:

El vaig conèixer a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, quan jo hi feia les meves primeres armes, quan justament, no havent passat encara per la

17. RUBIÓ I LLUCH, *op. cit.*, p. ix-x.

18. Arxiu de l'IEC. Actes de la Junta de la SHA. Sessió del 10 de febrer de 1928, citat per FRANCISCO GRACIA ALONSO (2018), *La construcción de una identidad nacional. Arqueología, patrimonio y nacionalismo en Cataluña (1850-1939)*, Barcelona, Universitat de Barcelona Edicions, p. 495.

classe de Paleografia, aprenia a llegir els nostres documents en els registres de Joan I i Martí l'Humà. Aleshores Ferran de Sagarra devia treballar en la seva magna obra la *Sigil·lografia catalana*. Ja era vell. Ja tenia els cabells ben blancs, i els duia, com els ha duts fins als darrers temps que el vaig veure, partits en una clenxa al costat. Emmarcaven una cara afable, de galtes una mica caigudes, de color vermellenca. Els ulls malalts exigien a temporades ulleres negres [...]. Després d'aquells meus primers temps d'investigador, el vaig anar veient a intervals. En Ferran de Sagarra sempre feinejant, sempre amb algun treball d'erudició al teler [...]. La *Sigil·lografia catalana*, una de les produccions capitals de la nostra erudició, havia, podríem dir, exhaurit el tema. Com ha fet observar recentment Nicolau d'Olwer, en una nota de la *Revista de Catalunya*, Ferran de Sagarra «en la seva llarga vida, plena de treball fructífer, ha tingut la sort, a pocs investigadors reservada, de posar els fonaments d'un edifici i acabar-lo: la sigil·lografia catalana és una creació de Ferran de Sagarra». [...] Com era de justícia, Sagarra va entrar a fer costat als que encara subsistien, dins l'Institut d'Estudis Catalans. Allí vaig tornar-lo a veure, un cop cada setmana, acudint a la sessió de la Secció Històrico-arqueològica de què formava part, puntualment, immancablement.¹⁹

L'arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans conserva un segon text de Ferran Soldevila sobre Ferran de Sagarra que Eva Serra va utilitzar i citar a la semblança biogràfica de Sagarra esmentada més amunt. El text roman inèdit (Fig. 1-2). Ferran Soldevila el va llegir a la sessió plenària de l'Institut d'Estudis Catalans el gener de 1954. És una semblança de Ferran de Sagarra i de Siscar amb motiu del centenari del seu naixement, que havia de ser publicada a l'*Anuari* de l'Institut de 1955. L'*Anuari* d'aquell any no va veure mai la llum.

A Catalunya, l'obra de Ferran de Sagarra va representar una fita extraordinària que continua essent utilitzada pels especialistes. El text de Ferran Soldevila que ara aquí publico és interessant per a la historiografia catalana perquè ens dona la visió d'un historiador sobre un altre historiador, d'una època sobre la

19. Ferran SOLDEVILA, «L'historiador i erudit Ferran de Sagarra i de Siscar», *Catalunya*, núm. 117, Buenos Aires (agost 1940), p. 20-21; ara reproduït per Enric Pujol a Ferran SOLDEVILA, *Noms propis*, Barcelona, Barcelonessa d'edicions, 1994, p. 115-121; per al passatge citat, p. 115-116.

precedent²⁰. Més enllà dels comentaris de Soldevila sobre les recerques sigil·logràfiques de Sagarra, m'he fixat en un judici de Ferran Soldevila sobre l'obra de Ferran de Sagarra com a historiador pur:

L'autor hi accentua un mètode que li és car, això és, d'anar intercalant els documents en el text, la principal missió del qual és d'enllaçar uns documents amb els altres. El mètode aconsegueix una indiscutible eficàcia, i l'obra resulta d'una positiva utilitat per a l'historiador. D'altra banda, els documents —publicats o inèdits— i els passatges d'altres historiadors que intercala, tenen tant d'atractiu que el lector corrent, amic de la Història, llegeix també l'obra amb interès. La minuciositat amb què procedeix no perjudica, ni tampoc el patriotisme que la inspira i una certa ingenuïtat que retrobem en tota la seva obra d'historiador i que era consubstancial a la seva personalitat.

* * * *

En la transcripció del text mecanografiat (Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans, Armari 1955, 26 cíc., 9/11: Ferran de Sagarra i de Siscar. Treball llegit en la sessió plenària de l'Institut del dia ... de gener ... de 1954) he indicat entre parèntesis quadrats els afegits de Soldevila i les correccions fetes per ell mateix a llapis o a màquina, quan es veu la paraula corregida; quan m'ha semblat necessari, he intervingut en la puntuació, segons les normes actuals.²¹ El document conservat a l'Arxiu de l'Institut inclou algunes pàgines manuscrites prèvies a la versió dactilografiada (Fig. 1-2).

* * * *

Ferran de Sagarra i de Siscar

No cal dir amb quant d'afecte i de sol·licitud redacto aquesta nota commemorativa, amb motiu [del centenari] de la naixença del qui fou membre de

20. Enric PUJOL [cur.] (1994), *Ferran Soldevila: historiografia i pensament polític, a Ferran Soldevila. Textos d'història i política (1924-1967)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, p. 13-19.

21. Vull agrair a Eulàlia Miret i Raspall, cap del Servei de documentació i arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans les facilitats que m'ha donat per a estudiar aquest document i al company Enric Pujol l'intercanvi d'informacions.

l'Institut d'Estudis Catalans: Ferran de Sagarra i de Siscar. Però em dol que aquesta tasca no hagi recaigut damunt d'algun dels col·legues que el ~~van conèixer~~ [conegueren] molt temps abans que [no] jo i ~~van tractar-ho~~ [el tractaren] molt més assíduament. Jo, pel que fa a la seva persona, no podré evocar sinó el vellet polit i bondadós d'escassos cabells d'argent, sempre curiosament pentinats, d'ulls mansuets darrere les ulleres d'or, a temporades darrere les ulleres fosques, de veu una mica cantant, una mica nasal, de registre més aviat agut, de vestit sempre fosc i de posat senzill, que, recalcant-se lleugerament en un bastó negre, veia aparèixer de tant en tant per l'Arxiu de la Corona d'Aragó, i que no vaig començar a tractar fins que, havent ell estat nomenat membre de l'I. d'E. C. [Institut], assistia assíduament a les sessions de la secció Històrico-arqueològica, on jo era secretari-redactor. Res no podré dir, doncs gairebé ni per referències, de la infantesa i de la juvenesa d'aquest home que, fill de R ... Maria de Sagarra i de l'Espanyol i de Maria Antònia de Siscar i de Montoliu, nasqué a Barcelona el 19 d'agost de 1853.

Ell mateix ens en dona algunes notícies de la seva infantesa en el prefaci del seu llibre sobre Sant Vicenç de Sarrià: notícies idíl·liques les unes, com quan ens parla de la il·lusió amb què esperava els mesos de l'estiu a la casa —torre Palacios— [avui convent de les Elisabets] que els Sagarra havien adquirit a mitjan segle XVIII en aquella vila que l'any 1863, quan Ferran de Sagarra tenia deu anys, fou unida a Barcelona pel ferrocarril; notícies tràgiques també, que ell pogué viure intensament. No feia sinó un any que havia perdut la seva mare i era pel setembre de 1865, quan en menys de quaranta vuit hores un còlera fulminant ~~va endur-se'n~~ [s'endugué] la seva àvia i tres dels seus set germans. Horroritzat, el seu pare es ~~va vendre~~ [vengué] la casa i així finiren els estiuieigs a Sarrià. Però aquestes estades i aquests records foren causa que, temps a venir, Ferran de Sagarra tornés a viure a Sarrià i escrivís una de les seves millors monografies històriques.

El 1875 Sagarra ~~va~~ [es] llicencià ~~en~~ en Dret. Fou un títol purament decoratiu, perquè mai no ~~va~~ exercí ~~l'~~ l'advocacia. Les activitats que ben d'hora ~~van moure'l~~ [l'atragueren] foren les erudites. Però fins al moment de la seva ~~entrada~~ [erupció] a l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona [(15 juny 1890)] no he sabut trobar-ne notícies concretes. En la bibliografia [que] de cadascun dels seus membres dreçà l'Institut d'Estudis Catalans el 1935 [*corregit*: 1932], amb motiu dels vint-i-cinc anys de la seva fundació, no s'esmenta de Ferran de Sagarra, abans del seu discurs d'entrada a l'Acadèmia, sinó un

article a «La Hormiga de Oro» de l'any 1885, sobre el *Régimen municipal de la villa de Canet del "Maresme", siglos XVI-XVII*.²² Tanmateix, sembla que F. de S. [Sagarra] ja havia publicat alguns treballs sobre sigil·lografia, es a dir sobre el que havia de ser la seva màxima vocació d'especialista, i sembla també que ja s'havia fet un nom en l'especialitat. El 1885 havia estat nomenat membre de la Societat Arqueològica Tarraconense, i el 1888 fou nomenat corresponent de la Reial Acadèmia de la Història [de Madrid]. Bofarull i Sans, en la seva resposta al discurs d'entrada del [nou acadèmic de Bo]nes Lletres, ens diu que Sagarra havia començat els seus treballs feia vuit anys. Treballs d'investigació a l'Arxiu de la Corona d'Aragó i treball d'arrecplec d'empremtes de segells: «No ha mucho, prosiguiendo mis Trabajos de investigación histórica en el rico e interesantísimo Archivo de la Corona de Aragón, hallé por casualidad un documento...» diu en el seu discurs d'entrada a l'Acadèmia. I en agrair la designació per al setial acadèmic i declarar, en [amb] la seva excessiva modèstia, que ell entrava a l'Acadèmia per a aprendre, afegeix: «Sin embargo, os habéis fijado en mí y puede que por esos insignificantes estudios de investigación que estoy practicando en una rama del frondoso árbol de la ciencia arqueológica, la Sigilografía, y en este supuesto, juzgo deber ineludible que me imponen de consuno la gratitud y el compañerismo, daros cuenta de esos trabajos y sencillos estudios, pobres y sin mérito alguno, sí, pero emprendidos con fe ardiente por el entusiasmo que siento por cuanto pueda ilustrar la historia de mi patria». «Mi afición a los trabajos de investigación histórica», deia també, «hizo que, al examinar en los archivos los viejos pergaminos, me fijase también en los sellos que de los mismos pendían, y me propusiese estudiar nuestra sigilografía regional. Un sentimiento de amor patrio ha coadyuvado a mi empresa. Generalmente, en las obras que sobre esta materia se han publicado en el extranjero, o no se hace mérito o se habla con desdén de nuestros sellos, siendo así que los tenemos muy notables y pocos son los de los monarcas de otras naciones que puedan, no ya aventajar, pero ni siquiera igualar en grandiosidad y belleza a los de nuestros co[n]des-reyes de Aragón. Quise, por consiguiente, darlos a conocer, comenzando mi tarea por los de Pedro IV [III de Catalunya], en cuya época aparecen en ellos, en todo su apogeo, los

22. Ferran DE SAGARRA (1885), «Apuntes sobre el régimen municipal de la villa de Canet del Mar (Cataluña) el siglo XVII», *La Hormiga de Oro*, II, 11 i 14, p. 167-171, p. 212-214. Vegeu Eva SERRA (2005), *Ferran de Sagarra. Semblança biogràfica*, Barcelona, p. 13, nota 32.

esplendores del gòtic, y al hacerlo, no he querido limitarme a la descripción de los mismos como suele acontecer con obras extranjeras, sino que he tratado de completar el trabajo con datos y noticias referentes a la clase de documentos en que debían colocarse, a las fórmulas de cancillería empleadas para hacer constar su presencia, a los grabadores que construyeron las matrices o moldes y finalmente con un apéndice de documentos curiosos e interesantes».

També Bofarull i Sans, en la seva resposta al recipiendari, es referia als treballs publicats i als segells reunits. «La Academia, al elegir al Sr. D. Fernando de Sagarra y de Siscar para ocupar la plaza vacante, no tuvo solo en cuenta de procedencia, sino que se fijó en la índole especia[l]e de sus trabajos, cuyos ensayos sobre Sigilografía catalana-aragonesa han sido publicados en monografías, forma de escrito a propósito para esta clase de estudios». «La Academia tuvo también en cuenta al designarle los dispendios y sacrificios que había practicado para reunir la única colección sigilográfica que hoy existe, colección que en otras manos no hubiera llegado al número de ejemplares que hoy reúne, los que deben no sólo a su laboriosidad, sino a las cualidades que dominan al socio electo». Aleshores Ferran de Sagarra ja tenia aplegades les empremtes de 100000 [mil] segells medievals, sense comptar els 10.000 [deu mil] segells timbrats de municipis i corporacions.

¿Com el llicenciat en Dret civil i canònic sentí néixer la seva vocació erudita? Hi ha, en primer terme, cronològicament, els precedents familiars. Precisament el lloc que Ferran de Sagarra anava a ocupar a l'Acadèmia era el d'un oncle seu, Ramon de Siscar i de Montoliu, per qual semblava sentir una gran admiració. I Ramon de Siscar era historiador, numismàtic i bibliòfil, a més a més de llatí i poeta. «Muy entendido agricultor», el proclama també Bofarull i Sans. I Menéndez Pelayo elogia la seva traducció de les *Geòrgiques*, confluència, sens dubte, dels seus dots erudits, literaris i agrícoles. Encara Bofarull i Sans recorda un altre ascendent, un altre acadèmic il·lustre, en Josep de Sagarra i de Baldrich. Aquesta ascendència pogué influir en les inclinacions de Ferran de Sagarra, i potser la d'altres avantpassats que ignoro. Hi degué influir, sobretot, l'exemple de Ramon de Siscar i de Montoliu. Ara, un cop va començar a freqüentar l'Arxiu de la Corona d'Aragó, ell mateix explica que fou presentat «al por tantos títulos respetable académico y dignísimo archivero de la Corona de Aragón, Don Manuel Bofarull y Sartorio». «Allí empecé», prossegueix, «lo que con razón he calificado de pobres e insignificantes trabajos». I en aquell brot de la dinastia dels Bofarull trobà, diu, no sols el cap de l'establiment [arxivístic],

sinó «un protector constante y asiduo y un verdadero maestro a quien debo el haberme iniciado en el conocimiento de la ciencia paleográfica y saludables y provechosos consejos, aparte de no pocos datos, que me ha comunicado para llevar a cabo los especialísimos estudios de investigación a que me dedico».

Això no ens dona, però, sinó l'inici de les seves activitats científiques. Sia com sia, el fet és que als trenta-set anys, quan feu la seva [p. ***] entrada a l'Acadèmia, ja tenia una anomenada com a sigil·lògraf. I a la sigil·lografia es consagrà, gairebé exclusivament, durant molts anys, malgrat que en les seves recerques havien de sortir-li, per força, al pas documents interessants relatius a altres temes, que haurien pogut desviar-lo de la seva vocació. No pas poques de les seves troballes documentals les utilitzà en la confecció de breus biografies sobre els personatges als quals pertanyien els segells. Així, al primer Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, pogué donar-nos no solament una sèrie de segells pertanyents a personatges d'aquella Corona [del temps de Jaume I], sinó també un seguit de notes biogràfiques de la més gran utilitat.

Paral·lelament a les seves investigacions documents anava realitzant les seves reproduccions de segells. Bofarull i Sans, en la ja citada resposta al seu discurs d'entrada a l'Acadèmia, ens dona notícies sobre el procediment emprat per Ferran de Sagarra, «fabricando [de nuevo] los moldes matrices que sacaba de los originales por medio del barro en pasta y la escayola». «Este medio», proseguia, «empleado hoy en otros países para la reproducción de los nuevos sellos, el Sr. Sagarra lo ha modificado y perfeccionado, añadiendo una nueva matriz de papel de estaño, cuya lámina colocada sobre el sello original, queda convertida en molde por medio de la presión de un pequeño y fino cepillo, con cuyo procedimiento resulta completamente sacado el dibujo. Terminada esta operación, cúbrese la lámina de papel de estaño, por el reverso, de una capa líquida de escayola, que al secarse resguarda la lámina de estaño, cuyo molde sirve luego para la reproducción de las nuevas improntas en relieve. Esta modificación es la más perfeccionada de todas ... llevando la ventaja de no malograr en lo más mínimo el sello original, evitando la porosidad húmeda de la pasta de escayola, cuya agua y roce perjudican al sello. Para la reproducción de las improntas emplea nuestro académico, con preferencia las ceras de color, en particular la encarnada y negra: la primera para los sellos en cera y la negra para los de plomo; y es tal el colorido de verdad de estas reproducciones, que es preciso ser muy práctico para distinguir estos sellos de los originales. Así lo han reconocido distintos arqueólogos».

Mentre anava recollint així els materials per a la seva magna obra sobre la sigil·lografia catalana, Ferran de Segarra anava donant diverses mo[nografies que] la preluïaven. Així ~~van aparèixer~~ [aparegueren] els seus estudis sobre *Lo segell de sant Bernat Calvó, bisbe de Vich* (Barcelona 1893), *Apuntes para un estudio de los sellos del rey Don Pedro IV de Aragón* («Memorias de la R. Academia de Buenas Letras de Barcelona», VI, 1898), *Un error sigilográfico* (Hd., [«Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona»] I, 1901), *Importancia de la Sigilografía como ciencia auxiliar de la Historia* (Hd. [«Memorias»], VIII, 1902), *Los segells del rey En Jaume I* («Boletín» de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, IV, 1908), *Sigil·lografia dels comtes d'Urgell* (id. [*ibid.*], IV, 1908), *Un nou segell de la comtessa dona Aurembiaix* (Hd. [«Boletín »], V, 1909), *Notes referents als segells del rei Martí* («Homenatge a la memòria del rei Martí», Barcelona, 1911), *Segells del temps de Jaume I* («I Congrés d'Història de la Corona d'Aragó», Barcelona 1912). Finalment, l'any 1916 apareixia el primer volum de la monumental *Sigil·lografia catalana*, obra que havia estat prèviament distingida amb el Premi Martorell [(1912)] i que fou publicada a despeses de l'Ajuntament de Barcelona [per acord del 13 d'agost de 1914]. Els altres dos volums aparegueren l'any 1932.

El primer volum [de la *Sigil·lografia*] s'obre amb un pròleg on, en unes pàgines de caràcter general, repeteix coses que ja havia dit en treballs anteriors des del seu llunyà discurs d'entrada a l'Acadèmia de Bones Lletres, on [i] exposa els procediments que ha emprat per a la reproducció dels segells: a la primeria els dels benedictins del segle XVII (motllos amb argila fins i els positius amb cera o sofre), després el que descriu Bofarull i Sans en la seva resposta acadèmica i que ja hem transcrit més amunt. «En aquest motllo», diu Sagarra, «es tira guix d'alabastre, ben deixatat, i amb poca estona s'obté una còpia exactíssima». També se servia, per a fer negatius o motllos, de la “pastalina” o cera d'emmotllar de la casa Lefranc de París. A més a més són presentats o estudiats en aquest pròleg tots els aspectes generals de la sigil·lografia catalana. Sagarra fa [després] es[t]udi històrico-arqueològic dels segells de la casa comtal de Barcelona, regnat per regnat, des de Ramon Berenguer IV fins a Ferran II, de les comtesses-reines des de Sança, muller d'Alfons I, fins a Germana de Foix, segona muller de Ferran *el Catòlic*, i dels infants de la casa de Barcelona. En la segona part, l'autor presenta el<s> segells senyorials (comtes d'Empúries, de Pallars, del Rosselló, de Cerdanya i d'Urgell), els de la Procuració reial i de la Governació general de Catalunya, [de] lloctinents, [de] virreis de la batllia general, [de] vegueries, [de]

batllies i Corts reials, [del] Mestre racional, [de] cúries civils, [de] tribunals de justícia i [del] consell reial de Catalunya, [de la] Diputació general [i de] municipis, dels senyor feudals i cavallers, dels estudis generals, universitats i escoles, doctors, jurisperits, notaris, jutges, etc.; [de] gremis, artesans i particulars, [d'] entitats mercantils, [del] Consolat de Mar i [dels] consols de catalans en els ports mediterranis, [d']aljames, [de] Flix. El terç volum, en fi, és consagrat als segells eclesiàstics.

Aquest és el contingut d'aquesta gran obra, esplèndidament editada, valorada amb magnífiques reproduccions de segells. Per a elaborar-la, Sagarra va recórrer [recorregué no sols] els arxius de [l] Catalunya [Principat], [d'] Aragó i [de] València, sinó també els d'Alcalá, Madrid, Pamplona, Segòvia, Carcassona, Marsella, Montpeller, Nàpols, Narbona, París, Pau, Perpinyà, Roma [i] Tolosa. La seva culminació representava més de quaranta anys de treball. Per ella Ferran de Sagarra prenia lloc al costat dels grans realitzadors coetanis de la nostra erudició, d'un Puig i Cadafalch amb l'*Arquitectura romànica a Catalunya*, d'un Rubió i Lluch amb els *Documents per a la Història de la cultura catalana medieval*, d'un Guillem M. de Brocà amb la seva *Historia del Derecho de Cataluña*, [d'un] Miret i Sans, amb el seu *Itinerari de Jaume I*, [d'un] Domènech i Montaner amb la seva *Heràldica catalana*, [d'un] Carreras [i] Candi amb el seu volum de *La ciutat de Barcelona* dins [de] la *Geografia general de Catalunya*, [així] com [d'un] Massó i Torrents amb el seu *Repertori de l'antiga literatura catalana*, per no esmentar sinó els qui, a la manera de Sagarra amb la seva *Sigil·lografia*, havien emprès obres de gran envergadura. Fins i tot, [amb la publicació del seu primer volum], Sagarra s'havia avançat a alguns d'ells en la realització. Fou, sens dubte, la massiva importància evident d'aquest volum el que va decidir la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans a cridar-lo al seu si quan va produir-se [es produí] la vacant de Joaquim Miret i Sans: el 22 de gener de 1920, Ferran de Sagarra va entrar a formar part de la nostra Corporació. Estic segur que fou una de les més grans satisfaccions de la seva vida.

Però ¿cap a on orientaria Sagarra la seva activitat erudita, un cop enllestida o camí d'ésser-ho la seva obra de sigil·lografia? No semblava que pogués ésser en la direcció dels estudis d'Arqueologia antiga o de Prehistòria, el seu treball *Descobriments arqueològics de Puig-Castellar*, la història d'aquesta vila i parròquia (Barcelona, 1921), mentre els seus estiuueigs a Sant Esteve de Palautordera eren la causa d'una altra monografia, de tema molt diferent: *Assassinat de Don Antoni de Fluvià i de Torrelles, i homicidis, robatoris i saqueig del castell i terme de*

Palautordera (Episodi de l'any 1640) («Miscel·lània Prat de la Riba», I, 1923). La troballa de documentació referent al tema a l'Arxiu parroquial de Sant Esteve havia estat causa d'aquesta monografia. Però el que, per aquest motiu, podia no haver estat sinó un incident en la seva producció, donà a Ferran de Sagarra una direcció per als seus estudis històrics. A l'Arxiu de la Corona d'Aragó orientà les seves recerques cap a l'estudi de la revolució de 1640. La seva finalitat era fer reviure aquell període, i mentre arribava l'hora de publicar una obra que el comprengué tot, va començar a donar-ne algunes primícies en forma d'articles o conferències. Foren: *Dades referents a les guerres de 1640, 1714, 1809 i 1812* («Revista de Catalunya», XI, 1929), *Les lliçons de la Història: Catalunya en 1640* (Barcelona 1930), *La unitat catalana en 1640* (Barcelona 1931), *El govern republicà de Catalunya en 1641* («Revista de Catalunya», XIV, 1931). Aquest darrer treball, el més important, va suscitar una [breu] polèmica amb Rovira i Virgili, perquè Sagarra sostenia, contra el parer de Rovira, que la República catalana no havia arribat a ésser proclamada.

Mentre Sagarra prosseguia els seus estudis sobre aquell agitat període, no deixava [encara] de donar-nos de tant en tant algun breu treball de sigil·lografia: així *Algunes observacions sobre un catàleg de segells medievals* (Bol. **** [«Boletín»], XII, 1925), *Segell de la cúria o cort de la vila de Sabadell per la reina dona Elionor de Sicília (segle XIV)* («Butlletí del Centre Excursionista "Sabadell"», I, 1927), *De Sigil·lografia franciscano-catalana* («Franciscalia», 1928), *Antics segells dels arquebisbes de Tarragona* («Analecta Sacra Tarraconensia», V, 1929), i algun altre. I probablement Sagarra hauria continuat alternant els seus treballs sobre l'alçament de Catalunya el 1640 i sobre sigil·lografia, si una al·lusió [del novel·lista] Pío Baroja a un avantpassat seu no hagués vingut a treure'l d'aquelles tresqueres i a endinsar-lo en estudis força allunyats dels que fins aleshores havien sol·licitat la seva erudició.

La primera guerra carlina a Catalunya (aquest fou el títol de l'obra que sorgí) havia d'ésser l'obra històrica més important de Ferran de Sagarra. Publicada per l'Editorial Barcino, en la seva sèrie [col·lecció] d'«Assaig i Monografies», aparegué en dos volums l'any 1935. L'autor hi accentua un mètode que li és car, això és, [d']anar intercalant els documents en el text, la principal missió del qual és d'enllaçar uns documents amb els altres. El mètode aconsegueix una indiscutible eficàcia, i l'obra resulta d'una positiva utilitat per a l'historiador. D'altra banda, els documents —publicats o inèdits— i els passatges d'altres historiadors que intercala, tenen tant d'atractiu que el lector corrent, amic de la

Història, llegeix també l'obra amb interès. La minuciositat amb què procedeix no perjudica, ni tampoc el patriotisme que la inspira i una certa ingenuïtat que retrobem en tota la seva obra d'historiador i que era consubstancial a la seva personalitat.

Quant al patriotisme, ja hem vist que la causa i l'objectiu que, segons confessió pròpia, ~~va menar-lo~~ [el menaren] a l'erudició, a la Història, a la sigil·lografia, fou el seu ideal patriòtic. «¡Historia y patria!» exclamava en el seu discurs d'entrada a la Reial Acadèmia de Bones Lletres, «Ah, señores, ¿quién sabe si las tendremos mañana?»... «Yo me pregunto: ¿Hemos de ver acaso el aniquilamiento de nuestra amada Cataluña?»; ell veia l'actuació de l'erudit, la seva pròpia actuació, «com la del lletrat que, per defensar drets sagrats, cerca tot quant pugui prestar-li favor i valiment: així recollim relíquies i records d'un pas-sat gloriós per il·lustrar la nostra història i poder dir als enemics: si resteu sords a les justes queixes d'un poble honrat i laboriós, respecte-u-lo pel que ha estat, humilieu-vos davant la seva passada grandesa i poder». Fou també aquest ideal el que ~~va menar-lo~~ [el menà] a acceptar un lloc de responsabilitat política. En les eleccions de 1923 fou elegit diputat a la Diputació de Barcelona pel partit d'Acció Catalana. Una de les seves iniciatives en aquest càrrec ~~va~~ donà per resultat que la bandera catalana onegés també els dies festius a la façana de la Diputació.

No oblidéssim, en fi, tot evocant la personalitat de Ferran de Sagarra, la seva religiositat. Dins la seva obra d'erudició, ~~va~~ donà concretament forma a un treball aparegut en «El Missatger del Sagrat Cor», intítulat *La devoció a la Sagrada Eucaristia en a Catalunya, llavors de l'alçament patriòtic de 1640*.

Els darrers anys de la seva vida, Ferran de Sagarra ~~va~~ [els] passà a Sarrià —aquell Sarrià de les seves il·lusions primerenques. Ell s'honorava d'ésser-ne veí, ho declarava explícitament i afegia: «Mon desig, Déu ho vulgui, fora [d'] acabar-hi tranquil·lament i cristiana els jorns de ma existència i fer des d'aquí el traspàs a un món millor». Així s'expressava en la seva monografia sobre Sant Vicenç de Sarrià (Barcelona 1921, p. 7), homenatge seu a la vila. Però no ~~va~~ [s'] acomplí-^{**} el seu desig. ~~Va~~ Deixà Sarrià per un pis de la Diagonal. Jo l'hi havia visitat a vegades. El despatx i el saló donaven a l'ampla avinguda i eren alegres i lluminosos. Ferran de Sagarra ja gairebé no sortia de casa. Però se'l veia plàcid i satisfet. Agraïa molt les visites; però no se sentia isolat. Damunt la taula de treball tenia el telèfon i un aparell de ràdio. I, assenyalant-los, deia: «L'un em serveix per a comunicar-me amb els amics, l'altre per a comunicar-me amb el món». No sé si aleshores matinejava tant com pocs anys abans, quan em deia:

XAVIER BARRAL I ALTET

«Jo em llevo a l'hora que en Josep M. es fica al llit», que era l'hora de l'eixida del sol. Però encara seguia treballotejant.

La Guerra Civil el va treure [tragué] d'aquell redós, on donava la impressió de trobar-se molt bé. Va Es refugiàr-se al Migdia de França, a Saint-Sulpice-la-Pointe. I allà va morir, el 30 de març de 1939. Allà ésta soterrat. En l'acte del sepeli, va fer [feu] el seu elogi fúnebre el farmacèutic del vilatge; i recordo que en Josep M. de Sagarra em va parlàr de l'exactitud de la cordial semblança que en (va fer) [feu]. La semblança que, sens dubte, no he sabut fer jo, malgrat la cordialitat que hi he posat.

Ferran Soldevilla

[Membre de la Secció Històrico-Arqueològica]

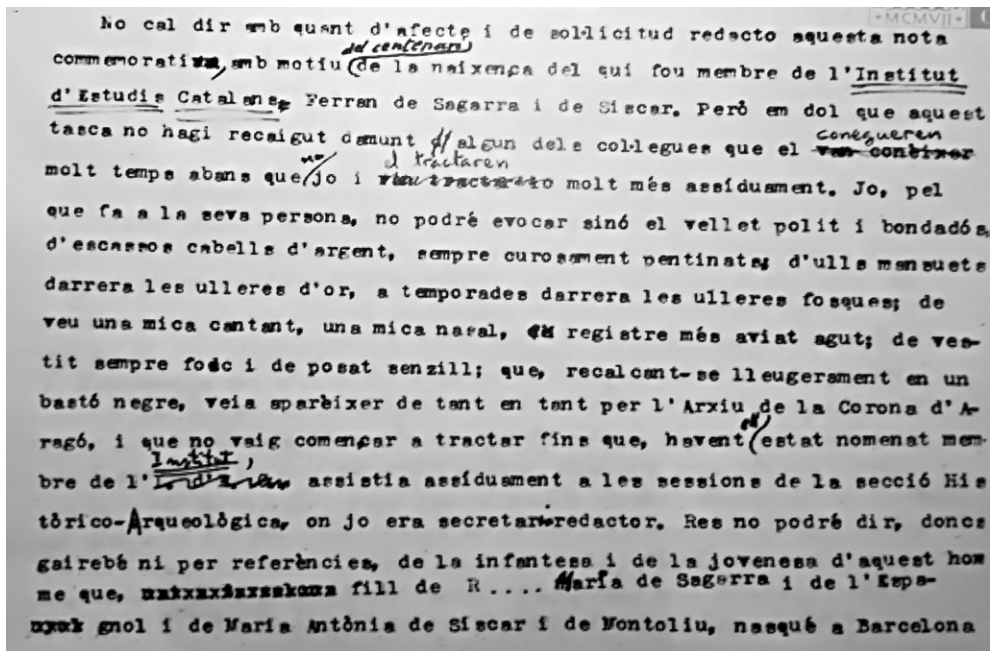

Fig. 1. Primera pàgina del text dactilografiat amb correccions de Ferran Soldevilla sobre Ferran de Sagarra (Arxiu de l'IEC).

(18)
 a un treball aparegut en "El Missatger del Sagrat Cor", intitulat: La devoció de la Sagrada Eucaristia a Catalunya, Mavors de l'alcament patriòtic a 1640.
 El darrer anys de la seva vida, Ferran de Sagarra va passar-los a Sarnià - aquell Sarnià de les seves il·lusions primoriques. Ell s'honorava d'ésser-ne veí, ho declarava explícitament i a faja: "Mon desig, bé ho vulgui, fóra acabar-hi tranquil·lament i existència els jorns de ma existència i per des d'aquí el traspàs a un món millor". Així s'expressava en la seva monografia sobre Sant Vicenç de Sarnià (Barcelona, 19...), homanatge un a la vila. Però no va aconseguir el seu desig. Va deixar Sarnià per un pis de la Diagonal, ho l'hi havia visitat a vegades. El veïnat i el saló donaven a l'ambient avinguda i gran abstracció i lluminositat. Ferran de Sagarra ja gairebé no sortia de casa. Però se'l veia plaçut i satisfet. Agraïa molt les visites; però no se sentia isolat. Samunt la taula de treball tenia el telèfon i un aparell de ràdio. L'assenyalant-los, deia: "L'un em serveix per comunicar-me amb els amics, l'altre per comunicar-me amb el món". Ho té i aleshores meati vejava tant com pocs anys abans, quan em deia: "Jo em llavo a l'hora però en Josep Maria se fica al llit", que

Fig. 2. Notes manuscrites per al text de Ferran Soldevila sobre Ferran de Sagarra (Arxiu de l'IEC).